

de cinc dones, que són les autores dels cinc e-poemes que Oreto Domènech i Masjà analitza al seu article.

Caldrà, doncs, seguir infringint el (contra)cànon i, com diu Carles Hac Mor, seguir defugint «la definició acabada de fer, inclosa la que fet i fet he fet ara» (p. 152).

Bilingüisme, autotraducció i literatura catalana

JOSEP MARCO BORILLO

Universitat Jaume I

jmarco@uji.es

D. A. (2018): Diversos autors, *Bilingüisme, autotraducció i literatura catalana*, Enric Gallén i José Francisco Ruiz Casanova (curs.), Lleida: Punctum.

Els tres components del títol d'aquest volum són com tres fils que es van entrelligant de manera variable en cadascun dels treballs que s'hi apleguen. No hi són tots tres en cadascun. El d'abast més general és sens dubte el bilingüisme, una mena de mínim comú denominador, ja que totes les situacions que es descriuen en el llibre es basen en el contacte de dues o més llengües i literatures. Però no totes les contribucions guarden relació amb l'autotraducció, i fins i tot n'hi ha un parell que són alienes a la literatura en català. Així expressada, aquesta primera aproximació als continguts del llibre sembla una equació no resolta. Mirem de resoldre-la, doncs, en les ratlles que segueixen.

Cal dir d'antuvi que els treballs recollits en aquest volum es van presentar al IV Simposi sobre literatura comparada catalana i espanyola, celebrat el 6 de juliol de 2017 a la Universitat Pompeu Fabra sota els auspicis del grup TRILCAT (Traducció, Recepció i Literatura Catalana). El títol del simposi era idèntic al de la publicació.

Els tres primers treballs mostren una relació particularment estreta, per tal com comparteixen l'objectiu de donar compte de la pràctica de l'autotraducció en sengles sistemes literaris: el gallec, el basc i el català. Se n'ocupen, respectivament, tres reputats especialistes: Xosé Manuel Dasilva, Elizabete Manterola i Josep Miquel Ramis. Allò que pretenen fer té un component cultural indefugible, lligat als seus respectius territoris, però també un altre de gairebé ontològic, en el sentit que, en paral·lel a la descripció, van teixint la xarxa dels conceptes i categories rellevants per a l'estudi d'aquesta pràctica en qualsevol sistema literari. Cadascú ho fa a la seua manera, però els paral·lelismes salten a la vista. Hi ha, per exemple, la qüestió de la relació de poder entre les llengües (i, de retruc, els sistemes literaris) que entren en contacte a través de l'autotraducció. També és fonamental el

criteri del grau d'implicació de l'autor en la traducció, que oscil·la entre els extrems de la traducció al·lògrafa (feta per un traductor diferent de l'autor) i l'autotraducció pura. Les motivacions que subjauen a l'acte de l'autotraducció poden ser molt variades. I cal no perdre de vista tampoc l'estratègia dominant adoptada per l'autotraductor, que pot fluctuar entre la traducció més o menys literal i la recreació. Ja es veu que el panorama és complex; però encara es complica més amb d'altres variables.

Aquesta xarxa de conceptes dona suport teòric a les tres exposicions; però sovint allò que atrapa l'atenció del lector és el detall de la il·lustració, del cas particular. Dasilva, per exemple, es refereix a les tensions identitàries inherents al fet de passar a una altra llengua i cita, entre d'altres, el cas de Suso de Toro. Mantrola es pregunta, perspicaç, si en el cas de la traducció del basc al castellà un autor, encara que no siga autotraductor, pot romandre aliè al resultat de la traducció, atès que coneix bé la llengua d'arribada. I Ramis posa l'exemple (entre molts altres) de Carme Riera, que s'autotradueix regularment i busca com a finalitat l'equivalència estètica, en un intent, potser, de superar la dicotomia entre literalitat i recreació. Aquests tres treballs formen un bloc homogeni i diferenciat dins del llibre. L'autotraducció tornarà a aparèixer en capítols posteriors, però ja no serà objecte d'un tractament sistemàtic.

Tot seguit trobem la contribució de Marta Marfany, que se centra en alguns articles primerencs i poc coneguts de Martí de Riquer, publicats en diaris i revistes entre 1931 i 1936. La temàtica és variada: en un posa l'èmfasi en la unitat de la llengua catalana, amb una referència fins i tot al famós símil de la mata de jonc, de la crònica de Muntaner; en un altre, des d'una posició nítidament catalanista, es pronuncia en contra del bilingüisme; i en uns quants s'ocupa de les relacions entre literatura catalana i castellana, sobretot en el període medieval, en què el català fou font, a més, de traduccions indirectes al castellà del llatí. La reproducció en forma d'annexos d'alguns dels articles esmentats dona a aquest capítol un valor afegit.

El capítol següent, signat per José Francisco Ruiz Casanova, pretén fer un esbós d'història de la traducció entre català i castellà, en totes dues direccions, a partir del concepte de *coterritorialitat*, que lliga, per cert, amb allò que els estudiosos de l'autotraducció anomenen traducció endògena, és a dir, la que té lloc entre dues llengües que comparteixen territori. L'autor ofereix dades quantitatives sobre la traducció entre aquestes dues llengües des de l'adveniment de la democràcia, que indiquen que l'activitat traductora fou escassa en els anys de la transició però que després va experimentar un increment notable. Tanmateix, crida poderosament l'atenció que el nombre d'obres traduïdes del castellà al català supere el de les traduïdes en la direcció contrària en tots els períodes considerats per l'autor. Això fa pensar que el corpus estudiat no és exclusivament literari, per tal com, en el camp de la traducció literària, sovintegen més les traduccions de la llengua minoritzada a l'hegemònica. Però no hi ha manera de confirmar aquesta sospita, ja que l'autor no indica quina és la font de les dades que utilitza.

El treball d'Enric Gallén analitza la presència del bilingüisme i la diglòssia en el teatre català a través d'un repàs històric que arranca del darrer terç del segle XIX i arriba fins a l'actualitat. El tombant de segle (del XIX al XX) es caracteritza, entre altres coses, per la presència habitual d'autors bilingües en l'escena barcelonina. Gallén s'atura en dos d'ells, Marquina i Grau Delgado. Un cas a part és el de Joaquim Montero i el gènere de la revista, representat sobretot al Paral·lel, en el qual era habitual la barreja de les dues llengües. Dels anys 80 ençà, es representen en català un bon nombre d'autors d'expressió castellana, tot i que la situació és ara molt diferent de la que es donava a les primeries del segle XX. Tot això en un context, com subratlla Gallén, de reconeixement internacional sense precedents del teatre català.

Albert Rossich s'ocupa del bilingüisme, les traduccions i fins i tot les filtracions entre castellà i català en les revistes infantils publicades a Catalunya des de la seua aparició al segle XIX fins al 1975. L'aparició d'*En Patufet*, en català, el 1904 marcà una fita per la immensa popularitat que va assolir. Tant en aquest cas com en d'altres que el segueixen, la publicació original en català es va convertir en versió bilingüe; però, quan l'aparició de les dues versions no era simultània, sovint el contingut de cadascuna era diferent. N'és un exemple la versió castellana d'*En Patufet*, titulada *Chiquitín*. En la postguerra desaparegueren totes les revistes en català, però es van trobar maneres de filtrar la llengua del país en les revistes castellanes, primer a través de cançons, després amb els noms dels personatges, finalment en forma de seccions senceres. Les primeres revistes íntegrament en català veren la llum d'ençà dels anys 60, sota l'empara de l'Església.

En el capítol següent, Lucía Azpeitia indaga en els peritextos bibliogràfics de les obres d'Agustí Bartra, un autor que, al seu exili mexicà, escriví tant en català com en castellà i amb freqüència s'autotraduí. Allò que l'autora pretén esbrinar és si el caràcter de traducció de les obres que estudia queda reflectit en dos tipus de peritext bibliogràfic: la llista d'obres de l'autor i el resum biobibliogràfic que sovint apareix a la introducció o a la contracoberta. L'obra de Bartra és un terreny especialment fèrtil per a aquesta mena d'estudi per la seua complexitat. La hipòtesi d'Azpeitia és que «es pot preveure que els peritextos de les obres en castellà no es facin ressò de les obres en català, i viceversa. Aquesta opacitat seria un dels trets de l'autotraducció diglòssica» (p. 238). L'anàlisi confirma aquesta hipòtesi, però amb matisos.

La contribució següent, a càrrec de Cristina Badosa, se centra en l'activitat periodística de Josep Pla, que va començar el 1920 en castellà, molt marcada per la influència del pensador Francesc Pujols. En castellà, sovint calca girs populars i frases fetes del català; en català, reivindica la utilitat de l'escriptura i fa gala d'alguns trets d'estil molt marcats, com ara la rellevància de l'adjectivació. Badosa ressegueix les diferents etapes de l'obra de Pla des del punt de vista de la llengua que hi predomina: el català entre 1922 i 1931, el castellà durant la guerra civil i la postguerra, amb la fase crucial a la revista i l'editorial *Destino*. D'ençà de la dècada dels 50, va anar apareixent la seua obra en català, primer a l'editorial Selecta i

després a Destino. Badosa conclou que, per a Pla, «haver de sotmetre la part més important de la seva carrera a una altra cultura havia de significar un esforç» (p. 283), i que les *catalanades* en castellà «tenien una funció transgressora i irònica» (p. 284).

El volum es clou, a manera de colofó (com observa Enric Gallén en la presentació), amb unes reflexions de Lluís M. Todó sobre les seues tres llengües (català, castellà i francès) i les tres activitats professionals que ha dut a terme amb aquestes llengües (escriure, traduir i ensenyar). Els creuaments entre les llengües i els oficis són constants i fèrtils. Per exemple, quan feia anys que Todó sotmetia *Madame Bovary* a un laboriós escrutini en les seues classes universitàries, va tenir l'oportunitat (i va haver de fer front al repte) de traduir el llibre al català. D'una altra banda, la novel·la *L'adoració perpètua* és un cas ben singular d'autotraducció, ja que l'autor anava escrivint-la indistintament en català i en castellà, i alhora anava traduint cada fragment a l'altra llengua. La distinció entre original i traducció perd ací tot el sentit, perquè ens trobem de totes passades davant de dos originals.

Normalment, els contactes entre literatures s'estudien a través de nocions com ara traducció, recepció o influència, per la senzilla raó que són aquestes les formes més habituals que prenen aquests contactes. El llibre que ens ocupa és pertinent i valuós no només per la qualitat individual dels treballs que s'hi apleguen, sinó també perquè ofereix una mirada fresca sobre els contactes suara esmentats, centrada en les nocions de bilingüisme (que sovint és més aviat diglòssia) i d'autotraducció. Dins d'aquest marc conceptual s'estudien un bon grapat de casos, tant de relació entre literatures ibèriques com de copresència de català i castellà en diversos àmbits, que poden ser individuals (l'obra d'un autor) o col·lectius (el teatre o les revistes infantils). Esperem que l'equació que es plantejava al principi haja quedat satisfactòriament resolta.